

I. M. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

Ἡ ἀνάγκη μιᾶς νέας παιδείας

Ὁ Δελμούζος πέθανε ἑβδομήντα ἔξ χρονῶν ἀπελπισμένος. Ἦταν ἓνας ἀνθρώπος μὲ βαθύτατη καλλιέργεια, μὲ φωτεινὴ ἀνθρωπιά, μὲ ἀρχοντικὴ εὐγένεια, μὲ ἀστείρευτη καλωσύνη. Ὅσοι εἶχαν τὴν τύχη νὰ τὸν γνωρίσουν ἀπὸ σιμά, νὰ ζήσουν κάπως μαζί του, ἀπαρηγόρητοι τὸν θρηνοῦν. Θρηνοῦν τὸν Ἄνθρωπο, τὸν Ἑλληνα, τὸν Παιδαγωγὸ, τὸ Δάσκαλο. Θὰ ἔλεγα καὶ τὸν μάρτυρα. Γιατὶ σὲ τοῦτον τὸν τόπο, ὅπου οἱ στενοκέφαλοι κ' οἱ στενόκαρδοι, κατορθώνουν νὰ ἔχουν πάντα τὸν πρῶτο λόγο, εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο νὰ ἐπιχειρήσῃς νὰ πῆς τὸ σωστὸ καὶ τὸ δίκιο, χωρὶς νὰ ὑποστῆς τοὺς βαρβαρότερους κατατρεγμοὺς.

Ὁ Ἀλέξανδρος Δελμούζος ἦταν ἓνας γεννημένος δάσκαλος. Ἔτσι εἶπε κι ὁ ἴδιος στὴ δίκη τοῦ Ναυπλίου. Δὲν ἔχουν καθόλου ἀστοχήσει ὅσοι τὸν παρόμοιασαν μὲ τὸν Πεσταλότσι. Ἡ καρδιά του ἦταν γεμάτη ἀγάπη πρὸς τὸ παιδί. Καὶ τὸ πνεῦμα γεμάτο ζωντανὴ σοφία: ὑπογραμμίζω τὴ λέξη ζωντανή, γιατί εἶναι δύο λογίων ἡ σοφία· κι ἀπὸ τὰ δύο τοῦτα εἶδη ἡ νεκρὴ ἔχει τὴν περισσότερη πέραση στὴν Ἑλλάδα, καὶ τώρα καὶ πάντα. Δὲν εἶχε ἀκόμη κλείσει τὰ τριάντα, ὅταν ἐγύρισε ἀπὸ τὸ Ἐξωτερικὸ ἀποφασισμένος νὰ δάξῃ σὲ πράξη ὅσα σωστὰ εἶχε μάθει καὶ ὅσα εἶχε στοχασθῆ. Ἡ ἐποχὴ ἦταν ἐξαιρετικὰ πρόσφορη, γιατί στὴ συνείδηση τοῦ Ἔθνους εἶχε ὀριμᾶσει ἡ ἀνάγκη τῆς ἀλλαγῆς. Ἄνθρωποι ποὺ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν συντηρητικῶν φρονημάτων θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τοὺς ὀνομάσῃ ἀδιάβλητους, καθὼς ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κατὰ τὸ 1899 I. Εὐταξίας, εἶχαν

ἐννοήσει, πόσο μπορούσε νὰ βλάψῃ τὸ Ἔθνος, πόσο εἶχε βλάψῃ τὸ Ἔθνος, μιᾶ παιδεία ἀνίκανη νὰ ἐπιτελέσῃ τὸν προορισμὸ τῆς. Ὁ Εὐταξίας ὑποβάλλοντας στὴ Βουλὴ μιᾶ σειρά νομοσχέδια γιὰ τὴ δημοτικὴ, τὴ μέση καὶ τὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση, παρατηροῦσε στὴν εἰσηγητικὴ του ἐκθεσὴ: ἡ παιδεία «περιορίζεται εἰς τὴν μετάδοσιν ξηρῶν τινῶν γνώσεων καὶ τούτων ἀτελῶν, οὕτως ὥστε νὰ ὑποθάληται ἡ ἐπιπολαιότης καὶ ἡ ἡμιμάθεια». Ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων διβλίων», ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, χειραγωγούμενος ἀπὸ τὸ Δημήτριο Βικέλα, συγκαλεῖ στὰ 1904 στὴν Ἀθήνα τὸ πρῶτο ἐκπαιδευτικὸ συνέδριο. «Ἐλαβαν σ' αὐτὸ μέρος», γράφει ὁ Δελμούζος στὸ «Κρυφὸ σχολεῖν» τοῦ «ὀργανώσεις καὶ σύλλογοι, πολιτευόμενοι, λόγιοι καὶ πλῆθος Ἐκπαιδευτικοὶ ἀπὸ τὸ δημοδιδάσκαλο ὡς τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Πολυτεχνείου, ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ ἐλεύθερο κράτος ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ὑπόδουλο Ἑλληνισμὸ καὶ διάφορες Ἑλληνικὲς παροικίαις τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Τὰ μέλη του ἔφθαναν στὴ χιλιάδα, σωστὸς δηλαδὴ συναγερμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ τὴ Παιδεία του».

Ὁ Βικέλας, ὁ βουλευτὴς Π. Πρωτοπαπαδάκης, ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης, ἄλλοι πολλοὶ, τονίζουν στὸ συνέδριο τοῦτο τὴν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ξαναγεννημοῦ. «Τὸ σχολεῖον» λέει ὁ Κουρτίδης, «ὄχι μόνον δὲν ζωογονεῖ, δὲν ἀνυψώνει τὸν καθεστῶτα βίον, ἀλλ' ἐρχεται ἀπ' εὐθείας εἰς σύγκρουσιν πρὸς αὐτὸν». «Ἐκ τῆς διδασκαλίας», παρατηρεῖ ἐπίσης ὁ Κουρτίδης, «ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ στάζει, ὡς ἡ ὑγρασία ἐκ

τῶν τοίχων, ἡ ἀνία, ἡ τόσον ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἀγωγήν, ὡς καθιστῶσα ἄτονον καὶ χαῦνον τὴν ψυχὴν».

Ὁ Δελμοῦζος πονεῖ βαθύτατα τὸν πόνο τοῦ δασκάλου καὶ τοῦ παιδιοῦ. Πιστεύει, πῶς ὁ παιδαγωγὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄνθρωπος τῆς ψιλῆς καὶ συχνὰ ἀνεφάρμοστης θεωρίας, πῶς ἡ παιδαγωγικὴ εἶναι κυριώτατα πράξις. Πιστεύει ἀκόμη, πῶς ἡ παιδαγωγικὴ πρέπει νὰ ἔχη ἐθνικὸ χαρακτήρα. Ὅ,τι εἶναι ὠφέλιμο στὰ παιδιά ἐνδὸς τόπου, μπορεῖ νὰ εἶναι βλαβερὸ στὰ παιδιά ἐνδὸς ἄλλου. Ἡ ἀγωγή δὲν εἶναι ἓνα καλοῦπι ὅπου μπορεῖς νὰ δάλης ὅ,τι δῆποτε. Ἐχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν καταγωγή, τὴ φυλετικὴ ιδιοσυστασία, τὴν ἐθνικὴ παράδοση, τὴν ιδιοσυγκρασιακὴ κατασκευὴ, δηλαδὴ τὴν ψυχοσωματικὴ ιδιοτυπία τοῦ κάθε λαοῦ καὶ μὲ τὶς βιοτικές του ἀσχολίες καὶ μὲ τὶς κλιματολογικὲς συνθήκες τοῦ τόπου του. Μ' ἓνα σὺρὸ ἄλλα πράγματα. Ὁ Δελμοῦζος δραματίζεται μιὰ ζωντανὴ παιδεία, μὲ ὄργανο τὴ ζωντανὴ γλῶσσα, τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, μὲ περιεχόμενο μιὰ ζωντανὴ ἐθνικὴ συνείδηση. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα τῶν κλασικῶν. Ἐραστὴς τῆς κλασσικῆς παιδείας, ἓνας ἀληθινὸς καὶ «πλήρης» ἐκπρόσωπος τοῦ νεοελληνικοῦ «ἀνθρωπισμοῦ», καταδικάζει τὸ σκουληκιασμένο καὶ ἀνάπηρο σύστημα τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων κειμένων στὰ σχολεῖα μας καὶ ζητεῖ μιὰ οὐσιαστικώτερη ἐπαφὴ μὲ τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα καὶ μιὰ πολυμερέστερη κάρπωση τῶν ἀγαθῶν, πὺ μποροῦν ἀναμφισβήτητα νὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ αὐτῆ. Δὲν ἀπαρνιέται καμιὰ γόνιμη παράδοση. Ἐπιδιώκει μόνον τὴν ἀξιοποίησίν τῆς. Ὁ μεγάλος του πόθος κι ὁ μεγάλος του καημὸς, εἶναι νὰ δῆ νὰ θγαίνῃ ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας καὶ ἀπὸ τ' ἀνώτερα πνευματικὰ μας ἰδρύματα μιὰ ζωντανὴ γενιά, γεμάτη συνείδηση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, ἀνοιχτόμουαλη, φωτισμένη, μιὰ ἀληθινὰ ἐλεύθερη γενιά. Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο τοῦ Βόλου, στὰ 1908, τοῦ προσφέρει τὴν πολύτιμη εὐκαιρία νὰ ἐφαρμόσῃ τὶς ἰδέες του σ' ἓνα πειραματικὸ ἐκπαι-

δευτήριο. Ἐνας τίμιος, πολυμαθέστατος καὶ γεμάτος πόθος γιὰ τὸ καλύτερο, γιατρός, ὁ Δημήτρης Σαράτσος, δημοτικὸς σύμβουλος τότε στὸ Βόλο, προτείνει καὶ τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ὁμόφωνα ἀποδέχεται τὴν ἴδρυση ἐνδὸς ἰδιότυπου ἀνώτερου παρθεναγωγείου, ὅπου θὰ μποροῦσε νὰ τεθοῦν οἱ βάσεις τῆς νέας ἀγωγῆς. Ὁ Δελμοῦζος παίξει στὴν ὀργάνωση, τὴν ὀλη κατεύθυνση καὶ τὴ λειτουργία τοῦ Παρθεναγωγείου αὐτοῦ τὸν πρῶτο ρόλο. Εἶναι γεμάτος χαρὰ, γεμάτος ὄρεξη γιὰ δουλειά. Ὑποβάλλεται σὲ ἀφάνταστους μόχθους, γιὰ νὰ ἐτοιμάσῃ τὰ πάντα, νὰ προβλέψῃ τὰ πάντα, νὰ δημιουργήσῃ ἀπὸ ἓνα σχολεῖο ἓνα ὑπόδειγμα. Παίξει τὸ μεγάλο παιγνίδι του, γιὰ ζωὴ ἢ γιὰ θάνατο. Καὶ πολὺ φυσικὰ τὸ χάνει. Πρέπει νὰ διαβάσῃ κανεὶς τὸ «Κρυφὸ σχολεῖο», ὅπου ὁ Δελμοῦζος διηγεῖται μὲ κάθε λεπτομέρεια καὶ ὄχι ἀμάρτυρα καὶ ἀτεκμηρίωτα τὰ καθέκαστα τῆς τραγικῆς του προσπάθειας, τὸν τόμο τῆς «Δίκης τοῦ Ναυπλίου», τὸ τεῦχος τῆς 15 Ἰουνίου 1953 τῆς «Παιδείας καὶ ζωῆς» τὸ ἀφιερωμένο στὸ ἔργο τοῦ Δελμοῦζου, γιὰ νὰ αἰσθανθῇ πόνο, ἀηδία καὶ ἀγανάκτηση.

Πρέπει νὰ διαβάσῃ καὶ τὴν «Ἀλληλογραφία τῆς Π.Σ. Δέλτα», πὺ μὸλις τώρα ἐκυκλοφόρησε, αὐτῆς τῆς ἀμεμπτης ἑλληνίδας, πὺ, καθὼς εἶναι γνωστὸ, αὐτοδηλητηριάστηκε τὴν ἡμέρα πὺ μπῆκαν οἱ Γερμανοὶ στὴν Ἀθήνα, τὰ γράμματα, ὅπου μὲ σπαρακτικὴ λιτότητα ἐξιστορεῖ τὰ δεινὰ του ὁ Δελμοῦζος, γιὰ νὰ τὸ πάρῃ ἀπόφαση, πῶς δὲν ἀξίζει σὲ τοῦτον τὸν τόπο νὰ ἐπιχειρῆ κανεὶς τίποτε τὸ ἀληθινὰ γενναῖο καὶ τίμιο. Τὸ ἀνώτερο παρθεναγωγεῖο τοῦ Βόλου ἐδυσφημήθηκε, ὁ Δελμοῦζος κατασπιλώθηκε, ἐσυκοφαντήθηκε. Ἀκόμη καὶ οἱ ἀπλοῖκοι χωριάτες τοῦ Πηλίου, οἱ συμπατριῶτες τοῦ Γρηγόριου Κωνσταντᾶ, τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδη καὶ τοῦ Ἀνθιμου Γαζῆ, μολυσμένοι ἀπὸ τὴν ὀμαδικὴ κατακραυγὴ, ἀπόδιωχναν ἀπὸ τὰ χωριά τους τὸ Δελμοῦζο, σὰν νὰ ἦταν λεπρός στὸ μεσαίωνα. Ἐχρειάστηκε πολὺ θάρρος, πολλὴ εὐψυχία, πολλὴ πίστη, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ Δελμοῦζος νὰ στα-

θη στά πόδια του. Γιατί όταν ή συκοφαντία επιτίθεται, όταν το πνεύμα του ζόφου αποφασίζει να κάμη το κακό - και τί άλλο από το κακό μπορεί να κάμη; - ο τίμιος άνθρωπος μένει άοπλος. Γιατί δέν καταδέχεται να πολεμήση με τὰ όπλα, πού χρησιμοποιούν οι άλλοι. Φυσικά, έγινε μιὰ πολύχροτη δίκη, ή «δίκη του Ναυπλίου». Έκει ό Δελμούζος άπολογήθηκε με τρόπο άληθινά θαυμάσιο και άθωώθηκε πανηγυρικά. Μά ή «ρετσινιά» του είχε μείνει. Γιατί ή συκοφαντία - και μάλιστα όταν συμβή να έξαπολυθή με τέχνη και πάθος - δέν είναι κάτι, πού περνάει, χωρίς ν' αφήση ίχνη. Ό Δελμούζος, ώστόσο, δέν άποκαρδιώθηκε, έξακολούθησε τόν άγωνά του στην «Έταιρία κοινωνικών και πολιτικών έπιστημών» και στον πρώτο «Έκπαιδευτικό όμιλο», τόν άκομμάτιστο. Από τή στιγμή πού ό «Έκπαιδευτικός όμιλος» πήρε πολιτικούς προσανατολισμούς, ό Δελμούζος άποσύρθηκε. Άξιοσημείωτη είναι και ή δράση του στο ύπουργείο τής Παιδείας και στο Μαράσλειο διδασκαλείο, πού έδωσε άφορμή σε καινούργιους καταδιωγμούς και σε καινούργιες έπιβεβαιώσεις του καθαρού και ύψηλου του φρονήματος. «Τόν Δελμούζο τόν γνωρίζω ήδη», έγραψε ό Γ. Άντωνάκης, ό άρεοπαγίτης πού έκαμε τις άνακρίσεις στο Μαράσλειο, «άπό τό έργον του, όπως πιστώσ άπεικονίζεται εις τήν δικογραφίαν. Και ήτο τό έργον τουτο εις πολύμοχθος πελώριος πειραματισμός προς δημιουργίαν καλύτερου σχολείου τής αύριον διά τὰ παιδιά τής Ελλάδος. Ητο έργον πλήρες άπό παλλόμενον θρησκευτικών αίσθημα, άπό ζωντανόν αισιόδοξον πατριωτικών ένθουσιασμών, έργον τό όποιον, και διά τόν έχοντα έπιφυλάξεις ως προς τήν

χρησιμοποιηθείσαν άκράτως δημοτικήν γλώσσαν, ήτο άξιον καλύτερας τύχης. Κατέκτησεν όλην τήν εκτίμησίν μου». Από τὰ 1929 έως τό 1934 ό Δελμούζος διδάσκει στο Πανεπιστήμιο τής Θεσσαλονίκης. Άλλά και πάλι αναγκάζεται να διακόψη τό έργο του. Αυτό είναι ή μοίρα του.

Γράφει έν τώ μεταξύ τὰ διβλία του: τό «Σάν παραμύθι», τό «Τρία χρόνια δάσκαλος», τό αλφαθητάριο «Ό ήλιος», τις «Πρώτες προσπάθειες στο Μαράσλειο», τούς «Ξένους κι' έμεις», τό «Πρόβλημα τής Φιλοσοφικής σχολής», τό «Δημοτικισμός και παιδεία», κι άλλα. «Όλη του ή ζωή είναι άφιερωμένη στη μεγάλη ύπόθεση τής νεοελληνικής παιδείας. Είναι ένας ήσυχος μεθοδικός άνακαινιστής. Τά γεγονότα τόν αναγκάζουν να γίνη πολεμιστής. Δέν χάνει, ώστόσο, τήν νηφαλιότητά του ποτέ. Ό ένθουσιασμός του είναι βαθύς, κατασταλαγμένος, σταθερός κι άδιάκοπος. Δέν τόν παρασύρει σε διαλύσεις, έξάρσεις και πυροτεχνήματα. Ξέρει τί θέλει και είναι άμετακίνητα βέβαιος, πώς αυτό πού θέλει είναι τό σωστό. Κ' έχει, τουλάχιστο, τήν ίκκνοποίηση να αισθάνεται σιμά του όλα τὰ φωτισμένα πνεύματα, όλες τις ζωντανές δυνάμεις του τόπου.

Ό Δελμούζος είδε τό πρόβλημα τής νεοελληνικής παιδείας έξω άπό τήν πολιτική. Τό είδε σαν ένα τεράστιο θέμα πολιτισμού. Έδώ δέν πρόκειται για τό ποιό κόμμα, για τό ποιό άποψη θά επικρατήσει. Πρόκειται για τὰ παιδιά μας, πού είναι ανάγκη να μάθουν κάποτε πώς άπό τό σχολείο τους δέν πρέπει να περιμένουν ένα ξερό χαρτί, αλλά ήθος και γράμματα. Άληθινά, βαριά γράμματα. Και ζωντανά !.

I. M. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

(Τυπώθηκε για πρώτη φορά στην «Έλευθερία» τής 23-12-1956. Μας παραχωρήθηκε εύγενικά άπό τό συγγραφέα ειδικά για τό τεύχος τουτο).